

La ciutat i la memòria moral dels espais

Antoni Martí Monterde

GRUP DE RECERCA LITERATURA COMPARADA EN L'ESPAI INTEL·LECTUAL EUROPEU
UNIVERSITAT DE BARCELONA

lceie@ub.edu

ORCID: 0000-0002-8274-8551

Rebut: 20/10/2017

Acceptat: 15/04/2018

RESUM

L'objectiu d'aquest article és pensar la ciutat com un palimpsest en què la memòria moral, concepte clau en l'obra de Josep Pla, esdevé una categoria crítica a la llum de la qual es pot parlar de la Història de les ciutats des d'un punt de vista autobiogràfic.

Paraules clau: Josep Pla, Joan Fuster, Vicent Andrés Estellés, literatura catalana, postguerra espanyola.

ABSTRACT. *Cities and the moral memory of their spaces*

The aim of this paper is to present the city as a palimpsest in which moral memory—a key idea in Josep Pla's work—becomes a critical framework within which to think about the history of cities from an autobiographical point of view.

Keywords: Josep Pla, Joan Fuster, Vicent Andrés Estellés, Catalan Literature, Spanish post-war period.

SUMARI

- Del lloc a l'espai
- La memòria moral
- Memòria d'una ombra
- Racons profètics
- Referències bibliogràfiques

Autor per a correspondència / Corresponding author: Antoni Martí Monterde, Universitat de Barcelona, Facultat de Filologia. Gran Via de les Corts Catalanes, 585, 08007 Barcelona.

Suggeriment de citació / Suggested citation: Martí Monterde, A. (2018). La ciutat i la memòria moral dels espais. *Debats. Revista de cultura, poder i societat*, 132(2), 43-50. DOI: <http://doi.org/10.28939/iam.debats.132-2.4>

DEL LLOC A L'ESPAI

«La ciutat és un palimpsest», podríem dir, parafrasejant Michel de Certeau (1990: 295),¹ tot manllevant-li un argument d'un llibre clau per a entendre la relació entre ciutat i memòria que volem proposar en aquest escrit. De fet, Certeau parla del lloc, no de la ciutat; però no cal forçar massa els seus arguments perquè ho diu en una reflexió, precisament, sobre la ciutat. Entre el lloc i

el relat s'estableix una relació constitutiva, com el que li passa a la paraula quan és parlada, i el resultat d'aquesta relació seria l'espai: el lloc practicat, el lloc narrat, habitat amb el llenguatge. I aquesta relació és incessant, infinita. De fet, en una reflexió complementària i contemporània de la de Certeau, Roland Barthes afegeix que la ciutat és un discurs, i aquest discurs és veritablement llenguatge: la ciutat parla als seus habitants, nosaltres parlem a la nostra ciutat, la ciutat en què ens trobem, només pel fet d'habitar-la, recórrer-la, mirar-la. Recórrer els carrers esdevé discórrer la ciutat.

¹ «Le lieu, c'est le palimpsest», diu en realitat Michel de Certeau.

Ara bé, com també assenyala el semiòleg, el problema és fer sortir aquests pensaments, el «llenguatge de la ciutat», del pla merament metafòric, és a dir, reconèixer que la ciutat és un poema, «però no és un poema clàssic, un poema ben centrat en el seu tema. És un poema que desplega el significat i aquest desplegament és el que la semiologia de la ciutat hauria de mirar d'aprehendre, i fer cantar» (Barthes, 2002 [1967]: 1280-1286). I, per aconseguir conciliar totes dues formulacions, caldria pensar en la manera de fer cantar un palimpsest. El lloc estratificat és infinit, però no immòbil. Potser la millor manera de fer-ho és pensar com un palimpsest, pensar-se palimpsest. I entendre que una de les maneres de fer-lo cantar és mirar d'entreveure els records que no sabem que hi tenim.

Que un lloc no sigui encara un espai no vol dir que no tingui fites ni referències. La tendència al no-lloc —en el sentit que Marc Augé (1992) i Manuel Delgado (1999) van desenvolupar els termes de Certeau (1990), és a dir, la resistència a ser omplert de discurs per part d'un lloc que, per ser de tothom tendeix a no ser de ningú—, posa alguns límits a aquesta infinitud narrativa de l'espai públic, que esdevé neutre. Si el lloc no discorre, és a dir, si no és ple de discurs, esdevé immòbil, petrificat, merament geomètric. Cal fer-lo passar del pla de l'espai geomètric al pla de l'espai antropològic. La diegesi evita que el lloc se'ns torni mapa, tot i que, com bé ha explicat insistentment Josep Vicent Boira, els mapes també són infinits, i mai no són merament bidimensionals. Tota geografia és geografia humana.

Ni tan sols una enumeració de carrers, que seria el més semblant a un plànol o un mapa de la ciutat, es limita a les seves geografies geomètriques, tal com demostra Vicent Andrés Estellés al poema «Cos mortal», del *Llibre de meravelles* (Andrés Estellés, 1971: 55), podríem dir que gairebé a cop de *Callejero Bayarri* (i els més grans —o no tant— m'entendran):

Si com aquell que és jutjat a mort
AUSIÀS MARCH

Trinquet dels Cavallers, La Nau, Bailén, Comèdies,
Barques, Trànsits, En Llop, Mar, Pasqual i Genís,

Sant Vicent, Quart de fora, Moro Zeit, el Mercat,
Mercé, Lope de Vega, Colom, Campaners,
Palau, Almirall, Xàtiva, Cabillers, Avellanes,
Pouet de Sant Vicent, Cavallers, Sant Miquel,
Roters, Sant Nicolau, Samaniego, Serrans,
Relotge Vell, Sant Jaume, Juristes, Llibertat,
Soledat, Ballesters, Bonaire, Quart de dins,
Blanqueries, Llanterna, l'Albereda, Correus,
Nules, Montolivet, Gil i Morte, Espartero,
Miracle, Cordellats, Misser Mascó, Minyana,
el Portal de Valldigna, Porxets, Soguers, Navellos,
Querol, Reina Cristina, Mayans i Ciscar, Temple,
Ponts de la Trinitat, del Real, de la Mar,
d'Aragó, dels Serrans, de Sant Josep, de l'Àngel.

I l'Avenida del Doncel Luis Felipe García

[Sanchiz.

Ara no és el moment de fer una història dels noms de carrer, o de la seva numeració com a sistema de control no precisament urbà. Però és evident que lligar llocs i noms mai no és *innocent*.

En tot cas, per no desviar-nos gaire del tema, ho podem deixar en què la relació entre llenguatge i lloc tendeix a fixar-ne un sentit històric i una interpretació aparentment *neutra* de la Història del lloc: la lectura poètica, narrativa i assagística de la ciutat pot obrir aquesta neutralització, i entreveure en els carrers els signes, el discursos creuats, superposats de vegades: no com un arqueòleg que rescata coses, però en realitat busca estrats; sinó com una mirada crítica que, com l'assagista, entrecrua lectures i matèries, implica el subjecte (personal) amb el *subjecte* (tema). És a dir, si ho fa com un arqueòleg, en tot cas, ho fa en el sentit benjaminà de la paraula:

El llenguatge ha suposat inequívocament que la consciència no sigui un instrument per a explorar el passat, sinó el seu escenari. És el medi d'allò viscut, com la terra és el medi en què les ciutats mortes jeuen sepultades. Qui maldi per acostar-se al seu propi passat soterrat ha d'actuar com un home que excava. Això determina el to, l'actitud dels autèntics records. Aquests no han de tenir por de tornar una vegada rere l'altra

sobre un i el mateix estat de coses; espargir-lo com s'espargeix terra, aixecar-lo com s'aixeca la terra en excavar. Perquè els estats de coses són només emmagatzemaments, estrats, que només després de la més curosa exploració lliuren el que són els veritables valors que amaguen en l'interior de la terra: les imatges que, despreses de tot context anterior, estan situades com objectes de valor —com runa o torsos en la galeria del col·leccionista— en les estances de la nostra posterior clarividència. I no hi ha dubte que per emprendre excavacions amb èxit es requereix una planificació. Però igual d'imprescindible és la prospecció amb cura a les palpentes en la terra obscura, i aquell qui guardi en el seu escrit només l'inventari de les troballes sense incloure aquesta obscura sort del propi lloc exacte on les ha fet, aquest estarà privant-se del millor. La cerca desafortunada en forma part tant com la reeixida, per això el record no ha d'avançar de manera narrativa, ni menys encara informativa, sinó assajar èpicament i rapsòdica, en el sentit estricte de la paraula, la seva prospecció a les palpentes en llocs sempre nous, indagant en els antics amb capes cada cop més profundes (Benjamin, 1991: 486-487).²

Caminar per la ciutat, perdre's en l'assaig i el relat d'un significat que potser ningú no llegeix, però que hi és.

De fet, el mapa resisteix el vent —el vent de la història o el de l'oblit— gràcies a les fites, que, com pedres sobre el paper, amb el seu pes eviten que desaparegui de les nostres mans. En aquest palimpsest que és la ciutat, moltes de les fites que s'hi poden trobar, ja hi són, perfectament identificables, orientant el relat, fins i tot saturant el seu context de manera contundent. Tota estàtua és una mena de petjapapers, i en el millor dels casos, aquell a qui representa només trepitjarà aquest plànol imaginari.

² Es troba en procés d'edició una traducció al català de *Berliner Chronik*; de moment, oferim aquesta traducció merament instrumental de la citació.

Aquest és un dels problemes de la monumentalització de la memòria, que imposa un relat a l'estratificació de relats que és el lloc, i ho fa des de la Història, amb majúscules. De vegades, fins i tot, com a Història del present, com a tancament de les possibilitats significatives de l'espai públic, o com a prohibició de significar una altra cosa que la que el monument imposa. No estem insinuant que els llocs de la memòria siguin, per ells mateixos, com a concepte, autoritaris. En tot cas, el mateix Pierre Nora ja va advertir de la utilització reduccionista que s'havia tendit a fer dels seus conceptes, molt més dinàmics que els resultats que han donat. La nitidesa necessària del lloc històric esdevenia rotunditat; i —sense que això s'hagi d'entendre com una degradació— els llocs de la memòria esdevenien llocs només històrics, gairebé monuments per ells mateixos, tal com va haver de reconèixer Nora, qui havia encunyat el terme *lieux de mémoire*, en tancar el seu desenvolupament (Nora, 1984-1992).³ Només volem emprar aquesta aparent paradoxa *monumental* per suggerir una manera alternativa de relacionar memòria i matèria en l'espai públic.

En canvi, podem parlar d'una altra memòria, no rotunda, minuciosa, discreta fins i tot, que anomenarem memòria moral. Si tot relat és relat d'espai, tot lloc és lloc de memòria, per a l'animal de records, lent i trist animal, que camina pels carrers. La memòria moral dels espais no és tan fàcil de reconèixer a primer cop d'ull, tot i que pot, fins i tot, superar aquesta contundència

³ El mateix Nora (2011) va revisar els plantejaments inicials de la seva obra, la seva generalització —és a dir, la seva instrumentalització al servei de l'època de la commemoració— en el capítol final del darrer volum. Poc després, Paul Ricoeur en realitzaria una aguda crítica al seu llibre *La mémoire, l'histoire, l'oubli* (2002). Cal remarcar també la revisió conceptual de les categories de Nora, i la seva articulació amb la nostra història, realitzada per Ulrich Winter i Joan Ramon Resina (2005) en la introducció a *Casa encantada. Lugares de la memoria en la España constitucional*. Amb posterioritat i de manera més propositiva, el mateix Nora ha reprès aquestes qüestions, en «Les lieux de mémoire, ou comment ils m'ont échappé», article publicat en 2008 a *L'Histoire* i recollit en un llibre de balanç d'aquella proposta: *Présent, nation, mémoire* (2011: 373-418), que es tanca amb una resposta a Ricoeur.

del lloc monumentalitzat. Només cal saber llegir-la. Quan parlem de memòria moral, i la situem entre allò material i allò immaterial, cal reconèixer que es planteja una primera ambigüitat, emmarcada en una certa inconcreció: cal plantejar-se què és allò material i què és allò immaterial en un lloc, i si la memòria moral se situa entre els intersticis d'allò material i allò immaterial o, més aviat, sorgeix de la seva intersecció, de la relació entre allò immaterial i allò material.⁴ Per acabar-ho de complicar, en aquest escrit volem vincular aquesta memòria moral a la idea de ciutat, per tant, a la invenció humana més prodigiosa, concreció material de la immaterial convivència i del seu sentit de pertinença a una cruïlla entre espai i temps, una cruïlla en què el temps passa i l'espai canvia, però a l'indret a què hem donat un nom continuarem anomenant-lo així: ciutat.

LA MEMÒRIA MORAL

Potser serà millor si clarifiquem el terme, explicant-lo: és a dir, desplegant-lo des de dins, alhora que reflexionem sobre el seu origen. Parlem de memòria moral com d'aquells significats que resten invisibles als llocs, que ens lliguen de manera invisible al passat, i que només el llenguatge pot fer emergir. Però també en un altre sentit, que prenem de Josep Pla, d'una pàgina molt citada —però sovint de manera excessivament extractada— d'*El quadern gris*, que Pla data el 4 d'octubre de 1918:

Les espines que hom sol portar a dins provenen dels moments de por que hem passat a la vida, por de perdre alguna cosa, generalment. La por es troba, em sembla a mi, en la base del mecanisme de la memòria. La memòria sembla especialment destinada a mantenir viva la por —els moments de por que el cos es resisteix a digerir i a eliminar—. El que fa donar el tomb a l'organisme humà, el que el fa passar de l'adolescència a la cristal·lització definitiva, són aquests moments de pànic que no

s'esborren mai més. És una força que imprimeix caràcter. Implica l'aparició en l'organisme d'un element que manté el record despert —i en tensió angoixant i permanent—. De jove se sol tenir poca memòria —llevat de la sexual, dispersa i intercanviable— encara que de vegades hi hagi un nen que pugui repetir una pàgina d'un llibre o tocar el piano admirablement. La memòria moral —l'única que importa— neix en un determinat moment de desenvolupament de l'organisme. La por de perdre el que hom té o de no arribar a tenir el que hom pretén és el que fereix, el que emmotlla la vida. La por neix de la injustícia biològica, és a dir, de la possible o real conculcació de la noció de justícia que tot organisme, pel fet de viure, posseïx (Pla, 1966: 348-349).

Normalment, només les darreres quatre ratlles són citades. L'ampliació a la resta del context és el que ens interessa ara. Curiosament, aquest fragment s'insereix en una meditació —que s'estén durant dos dies d'anotacions, del 3 al 4— sobre una tertúlia de cafè una mica vinguda a menys, la que freqüentava el seu pare, al Cafè Pallot del carrer de Cavallers de Palafrugell. «En surto com si hagués pres un bany a l'oceà sense límits dels detalls i de la petitesa. Com a règim diari, no ho podria pas aguantar. Reconec, però, que la petitesa de visió és una bona escola —una escola de modèstia i estoïcisme, exactament l'escola de la vida» (Pla, 1966: 347). Efectivament, els personatges que descriu Pla, com a parroquians d'aquella tertúlia, descripció que no inclou la del seu pare, tot i que l'esmenta, justifica que, algun dia, Pla afirmés que la mediocritat és del color del cafè amb llet: el senyor Mascort, secretari de l'Ajuntament desposseït del seu càrrec per una intriga, de la qual se'n recorda «d'una manera obsessionant, microscòpica, viva»; el senyor Joanet Granés, «escriptor de notaria —malgrat que la seva neboda es casà amb el notari—, les intrigues familiars li feren perdre la plaça. Valga'm la mare de Déu! Fa cinc anys que desbarra, dia i nit, sense parar, contra la vexació». El senyor Balaguer, l'home a qui han de recórrer el jutge, el suplent, el fiscal, els adjunts i el secretari quan han d'escriure un paper, però que ocupa el darrer seient... «Imagineu-vos la idea de la justícia que té el senyor Balaguer...!» I

4 En un treball anterior vam fer una primera aproximació al concepte de memòria moral dels espais (Martí Monterde, 2015).

així successivament, van passant diversos personatges que, sobretot, compensen la seva insignificança amb el fet de guardar, en un racó, una espina... i el secret del que «en definitiva, hom vol significar quan parla d'anar tirant, amb aquella —ai las!— alegria». Tothom s'engresca fins que fa tenir a la tertúlia un aspecte delirant, manicomial, quan es tracta de demostrar que no hi ha cas més interessant, més apassionant, que el que cada tertulià presenta.

Fins que arriba el moment d'esmentar el seu pare: «El meu pare es troba, en la tertúlia, més divertit que conformat. Hom el respecta perquè ha perdut diners tota la vida —perquè ha estat una víctima» (Pla, 1966: 351).

Com es pot apreciar, Pla fa tota una teoria del ressentiment quotidià, en la qual l'espina seria tot allò que condensa i destil·la el sentiment del que s'ha perdut, però no la sensació de la pèrdua. Aquesta sensació queda més aviat reflectida en la figura del pare, de la víctima, en qui la pèrdua esdevé una condició, impossible de rescabalar, que s'argumenta en silenci. El pare de Pla no parla de la seva *espina*. Es limita a *tenir-la*. En realitat és una esmapèrdua.

Tot això ho escrivia Josep Pla en relació amb un moment, tardor de 1918, en què la seva generació recorda recurrentment dos fets: la grip i l'enriquiment generalitzat com a conseqüència de la guerra mundial. Pel que fa a la guerra, en els fragments d'*El quadern gris* que s'hi refereix, i que precisament es troben al voltant de la definició de memòria moral, la veritat és que les anotacions de Pla són una mica frívols, vinculades sobretot a com aquells catalans del 14 s'aprofitaren, i molt, del conflicte.

Pel que fa a la grip, Josep Pla en una entrevista a *Destino*, a finals dels anys seixanta, afirmava que la seva escriptura és un esforç per

testimoniar la realidad que nos envuelve, reflejar la existencia del paisaje de por aquí o de donde sea. No calcar ni hacerse el naturalista. Por ello hay que matizar, prestar atención a los detalles,

a su riqueza y a su poesía. Ya sabe usted que lo de la categoría del señor Ors no tiene ni pies ni cabeza. Es la anécdota, el detalle, lo que cuenta...[...] Mi estilo, mi estilo. De joven me pasé una cantidad de tiempo muy apreciable contemplando el paisaje e intentando describirlo luego. El año de la gripe, el dieciocho, me situaba en cualquier rincón de estos campos, a resguardo del viento, y quedaba absorto, fascinado ante las formas, los colores. No puede imaginarse con qué intensidad sorbía el paisaje, tan cerca como estábamos de la muerte... Bien, pues mi estilo es esto: buscar la palabra exacta, el sustantivo exacto, y después el adjetivo, para conferirle el matiz, el aire, con la misma exactitud (Porcel, 1967: 53).

En canvi, si examinem el manuscrit d'*El quadern gris*, que comença després de la data consignada per Pla per parlar de la memòria moral, la primera anotació que trobem sobre la guerra diu: «Mitj Europa cau. El moment es enorme. Rússia, Àustria, Alemanya. ¡Quan dolor! El sentiment em porta cap a lo que cau» (Pla, 2004: 38).⁵

A *El quadern gris*, el llibre que sorgeix d'aquell temps d'observació entotsolada en la imminència de la mort, Pla es planteja els horitzons de la seva obra en una sola frase: «Si jo pogués imitar, crear un altre món, imaginaria aquest món mateix» (Pla, 1966: 395). Pla considera que la seva única esperança és redescrivir el món que li ha tocat viure, i com a resultat d'aquest esforç, el món mateix romandria idèntic.

Però hi ha un aspecte que fa que totes aquestes citacions no quadrin. Resulta exagerat que la definició de la memòria moral es desprengui d'una tertúlia anodina sovintejada pel pare, recordada dècades més tard com «un món d'una complexitat microscòpica inextricable» (Pla, 1966: 351) —i recordem que Pla era assidu de la tertúlia de l'Ateneu Barcelonès quan aquest tenia una

⁵ Hem optat per respectar l'ortografia del manuscrit de Josep Pla.

forta complexitat intel·lectual, avui oblidada; per tant, ha d'haver-hi un motiu per subratllar aquesta complexitat—, enfront de la possibilitat de desprendre-la de la pròpia experiència de la por, com assenyala l'entrevista dels anys seixanta. Ara bé: per molt que la grip del 18 marqués aquella generació, comparat amb la guerra que, durant quatre llargs anys, acabava d'assolar Europa i on havia desaparegut tota una generació de joves europeus, resulta una mica poc... paorós.

MEMÒRIA D'UNA OMBRA

L'espai es relaciona amb la memòria moral com a esdeveniment, sorgeix de la sensació ineludible d'estar a punt de perdre el que tenim al davant —encara que no sigui nostre—, la manera en què ho veiem, que participa també de l'excepcionalitat i el desbordament, però que sobretot es relaciona amb la desaparició. Però potser si fem que aquesta por sigui més indefinida, més abstracta, ho entendrem millor. La qüestió és que, si tothom té la seva *espina*, tenen *espina* els llocs? És a dir: tenen aquella textura que constitueix l'enigma de la seva memòria moral?

Potser com diu Vicent Andrés Estellés, la por fa pensar...: «temies el moment del teu cant a València», per exemple. En definitiva, es tractaria de saber si els llocs també tenen la seva *espina*, i de mirar de fer-la intel·ligible o, almenys, llegible enmig de la ciutat dels signes. Potser s'entendrà millor amb alguns exemples trobats al carrer.

Els habituals dels Cafès sabem que les taules que hi ha al costat de la finestra solen estar sempre ocupades, generalment per homes, com els que descriu Ramón Gómez de la Serna:

En los Cafés están los hombres de mirada que piensa en el pasado. Nunca escriben, ni leen, ni miran a los que están en el Café. Siempre tienen la mirada lejana, perdida, infinita, la mirada del hombre que recuerda (Gómez de la Serna, 1999 [1918]: 247).

Però també sabem pel Ramón del Pombo, entre d'altres, que la tertúlia és l'ànima d'un Cafè. I en aquest sentit, poques tertúlies en la nostra cultura tan emblemàtiques com la de Joan Fuster, itinerant entre diversos locals de la ciutat de València, generalment a prop de l'Estació del Nord i de la Universitat (Serra, 2012). Es trobaven als cafès del voltant de la Universitat del carrer de la Nau, com ara el bar del SEU del carrer Comèdies, a prop de la Pau, en tertúlies de vegades allargassades amb sopars a Casa Pedro (l'actual restaurant La Utielana). També sovintejaven la cafeteria Oeste, i, més tard, la cafeteria San Patricio, que complia els dos requisits abans esmentats, i hi afegia estar al costat de la llibreria Dávila. La cafeteria San Patricio, si més no fins fa no gaire, tenia a les finestres de l'entresol dues petites marquesines on s'encastaven unes taules amb bones vistes: des d'una, que donava a la Plaça, es veia l'estàtua eqüestre de qui aleshores donava nom a la Plaça; des de l'altra, al carrer d'en Llop, es veia l'entrada al passatge on hi havia la llibreria Dávila, avui desapareguda, un lloc clau en la formació de tota una generació o dos d'escriptors valencians. Avui, aquesta cafeteria ja no existeix com a tal —la darrera vegada que hi vaig anar s'havia convertit en una mena d'hamburgueseria semiplastificada que, de ben segur, hauria merescut algun *Cristo!* fusterià; ara no sé pas quin aspecte fa el local ni a què es dedica—. Però quan jo era estudiant a la Universitat de València i passejava fulls en blanc per tota la ciutat mirant d'omplir-los, hi vaig passar força estona, en aquella finestra, des d'on aleshores, com ara, es veia l'estàtua de Francesc de Vinatea —no entrarem ara a explicar la delirant història de la retirada de l'anterior estàtua (encara avui no s'ha retut homenatge als operaris de l'Ajuntament que hi van intervenir en una operació d'alt risc, com bé sap l'excalcalde Ricard Pérez Casado), ni de la decisió de posar-hi aquella nova i desproporcionada estàtua, en aquest cas d'un senyor de Morella, enmig de la *batalla de València* i les seves seqüeles—. Tant fa: no ens posem sentimentals, ni enyorem la joventut... Del que es tracta és de comprendre que, si la tertúlia de Joan Fuster, en algun moment, va seure al costat d'aquella finestra, Fuster no va tenir més remei que veure-la

i —camusianament o sartriana— revoltar-se. Com si li haguessin clavat una espina. Potser per això Joan Fuster deia que aquesta és «una de les places més horribles que coneix l'experiència urbanística de la humanitat». (Fuster, 1962: 164) No va ser del tot just: és una plaça eclèctica, com gairebé totes les places que transiten del segle XIX al segle XX a Europa.

És a dir: hauríem de ser conscients que l'espina de la Plaça, avui dita de l'Ajuntament, és una ombra que es veia des d'aquella finestra; l'ombra d'una estàtua, un seguit d'estàtues, amb les seves ombres successives. I l'important, des del nostre punt de vista, és incorporar d'alguna manera, a través de l'escriptura, aquestes *espines* a la memòria de l'ombra.

RACONS PROFÈTICS

No és pas tasca fàcil. Era només un exemple, perdut en la ciutat dels signes. Tanmateix, no voldríem deixar aquesta temptativa urbana sense donar una possible definició de memòria moral dels espais, o almenys del tipus d'indret en què podem esperar que

reapareguin els records que no sabem que tenim. Són el que Walter Benjamin anomena «racons profètics»:

Igual que hi ha plantes que es diu que tenen el poder de fer veure el futur, hi ha indrets que tenen el mateix do. Acostumen a ser indrets abandonats, també capçades que recolzen sobre algun mur, carrerons sense sortida o jardinetes d'entrada on no s'atura mai ningú. En llocs com aquests, és com si tot el que encara ha de venir ja s'hagi esdevingut (Benjamin, 2013: 62).

És evident que la Plaça de l'Ajuntament de València, ni és un no-lloc, ni és un indret abandonat... Com a mínim, el seu pitjapapers ha millorat força, enmig d'una agra polèmica pel nom de la Plaça. Emilio Castelar, Caudillo, País Valencià, Ajuntament. Afortunadament es va evitar dir-li plaça de la Comunitat Valenciana, o plaça Major; potser algun dia es dirà plaça Jaume I. Però mai no sabem la forma que pot prendre l'abandonament. Ni on pot aparèixer, davant nostre, la memòria moral traspaperada en un mapa. O en un carrer.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Andrés Estellés, V. (1971). *Libre de meravelles*. València: 3i4.
- Augé, M. (1992). *Non-lieux. Introduction à une anthropologie de la surmodernité*. París: Seuil.
- Delgado, M. (1999). *El animal público*. Barcelona: Anagrama.
- Barthes, R. (2002 [1967]). Sémiologie et urbanisme. En *Œuvres Complètes, II*. París: Seuil.
- Benjamin, W. (1991). *Gesammelte Schriften, VI*. Frankfurt: Suhrkamp Vg.
- Benjamin, W. (2013). *Infància a Berlín cap al 1900*. Palma: Lleonard Muntaner.
- Certeau, M. (1990). *L'invention du quotidien. I. Arts de faire*. París: Gallimard.
- Fuster, J. (1962). *El País Valenciano*. Barcelona: Destino.
- Gómez de la Serna, R. (1999 [1918]): *Pombo*. Madrid: Visor.
- Martí Monterde, A. (2015). *El far de Løndstrup. Assaig sobre la memòria moral dels espais*. València: PUV.
- Matas, À. (2006). Escriptura i ciutat dels signes. *Literatures*, 4, 61-77.
- Nora, P. (2011). *Présent, nation, mémoire*. París: Gallimard.
- Nora, P. (1984-1992). *Les lieux de mémoire*. París: Gallimard.
- Pla, J. (1966). *El quadern gris. Obra Completa 1*. Barcelona: Destino.
- Pla, J. (2004). *El primer quadern gris. Dietaris 1918-1919*. Barcelona: Destino.
- Porcel, B. (1967). Josep Pla y sus trabajos. *Destino*, 1545, 53.
- Ricoeur, P. (2002). *La mémoire, l'histoire, l'oubli*. París: Seuil.

Serra, X. (2012). *La tertúlia de Joan Fuster*. Catarroja: Afers.

Stierle, K. (2001). *La Capitale des signes. Paris et son discours*. París: Éditions de la Maison des sciences de l'homme.

Winter, U. i Resina, J. R. (2005). *Casa encantada. Lugares de la memoria en la España constitucional*. Frankfurt/Madrid: Vervuert/Iberoamericana.

NOTA BIOGRÀFICA

Antoni Martí Monterde (1968) és doctor en Humanitats-Literatura Comparada per la Universitat Pompeu Fabra i és professor de Teoria de la Literatura i Literatura Comparada a la Universitat de Barcelona. Ha estat investigador convidat a la Université Paris 8 (2008) i professor visitant a Stanford University (2014). Dirigeix el Grup de Recerca Literatura Comparada en l'Espai Intel·lectual Europeu i el Màster Barcelona-Europa de la Universitat de Barcelona. A banda de diversos articles sobre Xavier de Maistre, Josep Pla, Ramón Gómez de la Serna, Eugeni d'Ors, Walter Benjamin, Victor Klemperer, Guillermo de Torre, Joan Fuster o Claudio Magris, com a assagista ha publicat *J. V. Foix o la solitud de l'escriptura* (1998) i *Poética del Café. Un espacio de la modernidad literaria europea* (2007). Els seus darrers llibres són *Un somni europeu. Història intel·lectual de la Literatura Comparada* (2011) i *El far de Løndstrup* (2015), amb el qual va obtenir el premi Càtedra Josep Lluís Blasco d'assaig sobre Ètica i Ciutadania.

